

जहांगीर नो विधर्मी

पवित्र पुरुषो प्रत्येनो आदर

विद्वानो जोड़े धर्म अंगेनी चर्चा मां रस अने अनेक संप्रदायोना आचार्यों साथ नों संपर्क अने व्यवहार, शेख मुबारक अने तेना पुत्र अबुल फजल ना धर्म सहिष्णुता अंगे ना विचारो नो प्रभाव अने सौ करतां विशेष ते समये चालतां धार्मिक सुधारा माटे नां आंदोलनोए कुटुम्ब मां चाली आवती मजहबी भावनाओ बाबत मां अकबर मां परिवर्तन आण्युं हतु । तेना दरवारीयो उपर ए कार्यनी भारे असर हती. बादशाहे सर्व धर्मनो अभ्यास करी अंतःकरण ने योग्य लागता सिध्दांत मुज्जब बर्तन राखवानुं मन साथ विचारी लीधुं । तेनो पुत्र सलीम तख्तनशीनी पछी जहांगीरनां टूँका खिताब थी ओलखायो ते पण तेना बाप अकबरनी की पेठे धर्म बुस्त मुसलमान रह्यो न ह्ये, शब्रे-बरात (१) अये ईदना तहेवारो तो ते पालतो हतो; परंतु ते साथे पारसीओना नवरोज (२) अने हिन्दुओना दिवाली, दशेरा, रक्षाबंधन अने शिवरात्रि ना मोटा हिन्दु तहेवारो पण हिन्दु राजवीओनीजेम उत्साहपूर्वक अने दबदबाधी ते उज्जवतो हतो (३)

सलीमना जन्म (ई० सं० १५६९) अंगे कहेवाय छे के अकबर ओगणत्रीस के त्रीस बरसनी उमरे पहींचे ते अगाउ तेने अनेक बालको थयाँ हतां; परन्तु तेमानु एक पण हयात रह्युं न हतुं. आथी तख्त माटे ना तेना उत्तराधिकारी अंगेनी चिंता तेना दिलने सतावबा लागी हती, अधीरो बनी अत्लाहनी रेहमत ने पहींचेला (अटले के मृत) तेमज तसव्बुफना राह उपर चालनारा (हयात) सूफीओनी दरमियानगीरी ते ओ सिद्धि माटे शोधता फरतो हतो—दर बरसे अजमेर मां आवेली

१. मुसलमानों नी मान्यता मुजब ओ रात्रि दरमियान खुदाना हुकम मुजब फरिश्ता मनुष्यों ना जीवन ना कार्यों नो हिसाब करे छे अने तेमने जीविका बहेंचे छे, मुसलमानो नमाज पढ़े छे, जागरण करे छे, अने ते पछीना दिवसे रोजो राखे छे.
२. ईरान मा उत्सव नो दिवस छे. ए पछी वसंत नी शरुआत आय छे. ए मार्च नी २२ मी तारीखे पड़े छे.
३. जहांगीर नी आत्मकथा, तुजुके जहांगीरी मां अंगेना आधारो अनेक ठेकाणे मले छे.

શેખ મુઈનુદ્દીન ચિશ્તી (મૃં ૬૦ સં ૧૨૩૬) ની દરગાહે જાતો (૧) અને શાહિશ બર આવશે તો પગપાલા તેની જિયારત કરવાની માનતા પઢા તેણે માની, એ સંયોગે દરમિયાન એ સાથે શેખ સલીમ ચિશ્તી (મૃં ૬૦ સં ૧૫૭૨) નામના નેવુંવરસના વૃદ્ધ સૂફીનો સહારો મેલવવાતે તેને મલયો ।

જહાંગીરે પોતેજ તેની આત્મકથા તુઝુકે જહાંગીરીમાં (૨) એ અંગ્રેઝેવી વિગત આપી છે કે “હજરત અર્શ-આશિયાની (સ્વર્ગસ્થ અકબર) સલ્તનત ની સંસ્થાજારી રાખવાને અલ્લાહ પાસે થી તસ્ત માટે યોગ્ય પુત્રની માગણી કર્યા કરતા હતા, ત્યારે તેના માનીતા દરબારીયો માં થી કોઈક જણાવ્યું કે શેખ સલીમ નામનો એક દરવેશ આ તરફના સૂફીયો માં પવિત્રતા માટે મશહૂર છે અને અકબરાવાદ (આગ્રા) થી બારકોસ ઉપર આવેલા સીક્રી કસ્બા માં રહે છે આપજો આપનીઆ ચારજૂ તેમની આગલ પ્રદર્શિત કરો તો મુરાદનુ ખાઝ તેમની દુવાના સિંચણ થી ફલાઝ બનશે. તે પછીતે હજરત (અકબર) શેખની મંજિલ ઊપર ગયા અને નમ્રતા અને નિષ્ઠા સાથે દિલની આ વાત તેની આગલ જાહેર કરી. તેની મુરાદ ફલશે એવા શુભ સમાચાર તેમને શેખે આપ્યા. ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “હવે હું બાધારાહુ” છું કે તે ફરજંદને આપનાં દામન માં ઉછેર માટે મૂકીશ. જેમ ને આપની બાહ્ય તેમજ આંતરિક બરકત થી મહાન થાય. શેખ એ પ્રસ્તાવ માન્ય રાખ્યો અને તે બોલ્યા કિ મુબારક રહે અને તેનું નામ અમે અમારા પોતાના નામ ઉપરજ રાખી દીધું” થોડાજ સમય માં નિષ્ઠાને પરિણામે ઉમેદ બર આવી. જન્નત મકાની (૪) (સ્વર્ગસ્થ વાલિદા) ને પ્રસવ નો સમય નજીક આવ્યો ત્યારે તેને શેખને ત્યાં મોકલવા માં આવી અને મારો જન્મ ફતેહપુર માં શેખ સલીમ ની મંજિલ માં થયો. ત્યારે કરાર કર્યા મુજબ નામ સલીમ રાખવા માં આવ્યું”

જહાંગીર નો ચારિત્ર્ય બાબત માં સામાન્ય રીતે જે કોઈ ઇતિહાસોં માં નોંધાયું હોય તે લક્ષમાં લેવા માં આવે તો તેના જન્મ સમય ના મજકૂર રહેલા અને તેના પિતા અકબર ના દરબાર ના ધાર્મિક સહિષ્ણુત મરેલા વાતાવરણ ના પ્રભાવ ને લઈ ને મુસલમાને તેમજ હિંદુ અને અન્ય ધર્મોના પવિત્ર પુરુષો માં તેણેત્યારે શ્રદ્ધા દાખલી હતી.

એ બીજી દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં તે સમયે હિંદુઓ અને મુસલમાનો માં જાહેર માં આવતા તથા મુધરેલા સંપ્રદાયો અંગેનુ તેનું જ્ઞાન નહિવત હતું. એકજ અલ્લાહ ની માન્યતા થી અને મજહબ ની ચાલુ આવતી રહિના

૧. અકબર નામા તબકાતે અકબરી, મુન્તઝબુત્તવારીશ, જહાંગીર નામા

૨. પૃષ્ઠ ૩ (દીવાચો)

૩. અલ્લાહ તાલાનું સોઝ ઝંચા આસમાન ઉપર તસ્તહોવાનું મનાય છે અને ત્યાં જેનો માલો છે તે મોગલ સલ્તનત દરમિયાન ગુજરેલા શહેનશાહોને આવા ચિંતાઓ આપવાં મા આવતા ।

૪. કોઈ ઇતિહાસ માંતેનું નામ મળતું ન થી. સુજનરાયે (ખુલાસ તુત્ તવારીશ પૃષ્ઠ ૩૭૪ દિલ્લી) મા મરિયમુજ્જમાની (જમાના ની મરિયમ એટલે ઝીસસક્રાઈસ્ટની માતા અંગ્રેજી મેં મેરી) સસંદ ત્યારે તે હયાતને હોવાથી જહાંગીર તેને માટે જન્નત મકાની (એટલે કે જન્નત માં હવે જેનું સ્થાન છે તે) શબ્દ વાપર્યો છે. મરિયમુજ્જમાની તેનું અધિકાર યુક્તનામ હતું, અકબર ની એ બેગમ મૂલ રજપૂત રાજકુવરી હતી.

पालन थी ते संतोष मानतो हतो. अने, संतो, सूफीयो, सन्यासीओ अने धर्माचार्यो ने मलवा मां अने तेमनी साथे बात अने चर्चा करवा मां तेनो रस पड़तो हतो. परन्तु ते साथे खटपटी लोकप्रिय धर्माचार्यो अने धर्माथ लोको ते मामाजिक अने राजकीय व्यवस्थानी स्थिरता मलववामां ते खतरनाक लेखतो हतो.

शीख गुरु अर्जुन ऊपर तेना शासन दरमियांन थयेलो जुलम चर्चास्पद छे. ए गुरु (जन्म ई. स. १५६३) गोविंद बाल मां रहेतो हतो. ते चौथा शीख गुरु रामदास नो पुत्र हतो. बालवय थीज आध्यात्मिक स्वभाव अने ध्यानी चित्त ते धरावतो होवानी बात प्रचलित हती. ई. स. १५८१ मां शीख गुरु तरीके तेणां पिता नो ते उत्तराधिकारी बन्यो. तेना पूर्वगामीओ नां हिंदु अने मुसलमान सुधारको ना अने तेमनां पोतानां भजनो अने कथनो नो संग्रह आदिनाथ ग्रंथ मां तेणे कय्यो हतो. तेनु निरीक्षण करतां अकबर ने अर्जुन नी आदर्श प्रतिभा नी भांकी थीई हती. ते शहनशाह ना अवसान पछी अर्जुन गुरु ए परेशान हालत मां रहेता बंडखोर शाहजादा खुसरो ने सहारो आपवानी भूल करी पाड़ी^१ जेने लईने तेने साथे आफत उतरी. गुरु ना विरोधीओ एवो पूरो लाभ उठाव्यो अने जहांगीर आगल राज्यद्रोह अने दुराचार ना रंग थी रंगो ने ए बाबत रुजु करी. परिणाम शहेनशाहे शत्रुओ नी जाल में फंसाई पड़्यो. तेणे तेने सजा करी अने तेनी माल-मिल्कत जप्त करावी (ई० स० १६०६).

जहांगीरे पोतानी तुजुक मां आ बनाव नी विगत आपी छे. तेणे बताव्यु छे^१ के “बियाह नदी ने किनारे आवेला गोविंदबाल मां एक हिंदु रहतो हतो तेनु नाम अर्जुन हवुं. ते संत रूपे रहेतो हतो. अनेक भोला भला हिंदुओ बल्के अज्ञान अने मुख मुसलमानों ने पंगु तेणे पोतानी रीति-नीति मां बांध्याजहता. तेओ तेना संत-जीवन अने तेनी पवित्रता नी बुलंद आवाजे जाहेरात करता हता. तेओ तेने गुरु कहेता हता. आजु बाजुयी बेवकूफ लोको अने मुख भक्तो तेने आवी मलता रहता. अने तेनामां तेओनी अंध श्रद्धानी ऐ रीते प्रतीति करावता हता. गुरुनी वरण चार पीढी थी आ दुकान चालु आवती हती. लांबा समय थी मने विचार आव्या करता हतो के आ दुकान काढी नाखवी जोइए अथवा तो तेने मुसलमानो नी जमात मां लाववु जोइए. अंते एवुं बन्युं के आ रस्ते खुसरो प्रसार थयो अने आ नालायके तेनी सेवा मेलव वानो इरादो कय्यो. जे स्थले ते रहेतो हतो त्यां तेणे मुकाम कय्यो. ते तेने मल्यो अने तेने केटलीक बाबतो जणावी. ते पछी तेणे तेनो कपाल उपर तिलक वथुं. एने हिंदुओ शुक्रनियाल माने छे. आ बात मारा सांभलवामां आवी. में तेने सम्पूर्ण रीते पोकल गणीने तेने मारी आगल हाजर करवाना हुकम कय्यो. तेना आश्रम तथा तेना बालकों ने में मुर्तजा खान (नामना अमलदार) ने सोंप्या अने तेनां माल मिल्कत जप्त कराव्यां. तेने में सजा फरमावी”

१. शीख अनुश्रुति परा मुजब अकबरे तख्त माटे खुसरोनी नीमपु कह करी हती. ते बखते ते काबुल रह्यो हतो. तेणे अर्जुन गुरु ने नाराणांनी मदद आपवा आजीजी करी हती. गुरु ए जवाब मां कह्यु के ‘मारुं नागुं’ गरीबी माटे छे अने शाहजदाओ माटे नथी. खुसरो बोल्हो के हुं अत्यारे गरीब, तंग अने निराधार हालत मां छुं अने मारी पासे मुसाफरी करवामाटे खर्चना पैसा न थी” गुरु अर्जुन ते पछी तेने पांच हजार रुपिया आप्या (Macaulliff-Sikh Religion Vol. III pp 84-5; Cunningham—History of the Sikhs & Garrett pp. 53)

१. तुजुके जहांगीरी पृ० ३५

શીખોની અનુશ્રુતિમાં આ બનાવ નીચે પ્રમાણે નોધવામાં આવેલો છે:—

જહાંગીરે ગુરુ ને તેની સામે બોલાવ્યા અને કહ્યું કે ‘તું’ એક મહાત્મ સંત છે, એક મહાત્મ ઉપદેશક છે અને પવિત્ર પુરુષ છે, તું ગરીબ અને તવંગર ને સમાન ગણે છે, તે થી મારા દુશ્મન ખુસરોને તેં પૈસા આપ્યા એ યોગ્ય ન કયું’ અર્જુને જવાબ આપ્યો કે હું હિન્દુ કે મુસલમાન, તવંગર કે ગરીબ, દોસ્ત કે દુશ્મન એમ તમામને મોહવત કે નફરતની (પક્ષપાત) દૃષ્ટિ થી જોતો ન થી, અને આજ કારણ થી તારા પુત્ર ને મેં થોડા પૈસા તેની મુસાફરીનાં ખર્ચ માટે આપ્યા અને નહિ કે તે તારો વિરોધી હતો તે થી, જો મેં તેને તેની જલતી પરિસ્થિતિમાં સહાય ન કરી હોત અને તારા પિતા શહેન શાહ અકબરની મારા તરફ ની માયા ધ્યાન મેં રાખી હોત તો આમ જનતા એ મારા હૃદયની કઠોરતા માટે મને ધિકાર્યો હોત, અને તેઓ કહેત કે હું ડરતો હતો, દુનિયાના ગુરુ, ગુરુનાનક ના અનુયાયી ને માટે એ વિના અણ ઘટતી બનત” તે પછી જહાંગીરે તેને બે લાખ રૂપિયાનો દંડ કર્યો અને હિંદુ અને મુસલમાન ધર્મો વિરુદ્ધનાં ભજનો તેનાં ગ્રંથમાંથી કાઢી નાંખવાનો તેને હુકમ કર્યો । ત્યારે અર્જુન ગુરુ બોલ્યા કે ‘જે કંઈ ધન મારી પાસે છે તે રંક નિરાધાર અને અજાણ્યા લોકોને માટે છે, જો તારે ધન જોડતું હોય તોતું મારી પાસે જ છે તે લઈ લે; પરંતુ જોતું દંડ તરીકે તે માંગતો હોય તો હું એક કોડી પણ તને આપીશ નહિ; કારણ કે દંડ દુષ્ટ દુન્યવી લોકો ઉપર લાદવામાં આવે છે અને નહિ કે ધર્માચાર્યો અને સન્યાસીઓ ઉપર । ગ્રંથસાહેબમાંના ભજનો કાઢી નાંખવા બાબત માં જે કંઈ તેં કહ્યું તે અંગે જણાવવાનું કે હું સહેજ પણ તે માંથી કાઢી નાંખીશ નહિ, કે બદલીશ નહિ, હું શાશ્વત ઈશ્વર અને પરમાત્મા નો ભક્ત છું, તેના સિવાય કોઈ શાસક ન થી, અને તેણે જે કંઈ ગુરુ નાનક થી માંડી ગુરુ રામદાસ મુધીના ગુરુઓના અને તે પછી મારા હૃદય માં પ્રગટ કર્યું છે તે પવિત્ર ગ્રંથ સાહેબ માં નોંધવામાં આવેલું છે, જે ભજનો તેમાં સ્થાન લીધે લું છે તે કોઈ હિંદુ અવતાર કે કોઈ મુસલમાન પેગમ્બર ને માટે અપમાન યુક્ત ન થી, પેગમ્બરો ધર્માચાર્યો અને અવતારો અસીમ સાશ્વત ઈશ્વર તરફ થી કાર્યો કરે છે એમ તેમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક લખેલું છે, મારુ ધ્યેય સત્નો પ્રચાર અને જૂઠ નો વિનાશ કરવાનું છે અને એ કાર્યની સિદ્ધિ માં આ ક્ષણભંગૂર દેહનો લય થાય તો હું મારું ગ્રહો માંગ્યેલેશીશ.

કંઈ જવાબ આપ્યા વિના મુલાકાતનો ઓરડો છોડી જહાંગીર ચાલ્યો ગયો, કાજી તે પછી ગુરુને જણાવ્યું કે ‘તમારે દંડ ભરવો જોડે અને નહિ તો કેદ ભોગવવો જોડે; અર્જુન દંડ ભરવા માટે ફાંલો ઉઘરાવવાની મનાઈ તેમના અનુયાયીનો તુરતજ કરી, કાજીઅને અને પંડિતો તેમના ગ્રંથ માંથી વાંધા ભરેલાં ભજનો કાઢી નાંખે તો તેમને મુક્તિ આપવાની દરખાસ્ત પેશકરી, ત્યારે અર્જુન જવાબ આપ્યો કે ‘મનુષ્યો ને આ અને બીજી દુનિયાં માં સુખ અને નહિ કે આપત્તિ આપવા ગ્રંથ સાહેબની રચના કરવામાં આવેલી છે, તેને તમે સરથી લખુવું અને તમો માંગો છો તે પ્રમાણે તેમાંથી કાઢી નાંખવું અને તેનાં ફેરફાર કરવો અસંભવિત છે, તે પછી શત્રુઓએ જે ત્રાસ તેમના ઉપર ગુજાર્યો તે સર્વ ગુરુએ શાંત ચિત્તે અને ધ્યાનપૂર્વક સહનકર્યો અને ન તો નિસાસો નાંખ્યો અને ન તો દુઃખનો અવાજ કાઢ્યો, બદલે સું વચન ઉચ્ચારવા તેમને બીજી તક આપવામાં આવી ત્યારે નિઢરપણે તેણે જવાબ આપ્યો, ‘મુર્ખાઓ! હું તમારા આવર્તન થી કદી ડરવાનો

नथी. आ सर्व ईश्वरेच्छा थीज बने छे. जे कारणेने लईने आ जुलम तमो मारा उपर करो छे, तेमां मने आनंदज आवे छे, शहेनशाह नी जाण अने मंजूरी बिना वधारे ने वधारे त्रास तेने आपवामां आव्यो. अंते एक दिवसे गुरु ए नदी मां नहावानी परवानगी मेलवी अने किनारे जई देह त्याग कयों !”

दबिस्ताने मजाहिब^१ मां जगाववामां आव्युं छे के गुरु अर्जुन ने जे दंड करवा मां आव्यो हतो ते ते मरी शक्यो नहि, ते थी तेने लाहोर मा केदखाना मां राखवामां आव्यो. गरमी ने कारणे अने तेअने दंड तेनी पासे थी वसूल करवानुं काम सोंपवामां आव्युं हतुं तेमणे तेना उपर करेला जुलम ने लईने तेबुं मृत्युं थयुं.

जहांगीरे अर्जुनगुरु ने करेली सजा बाबत मां ‘सियासत’ अने ‘यासा’ शब्दो वापरेला छे^२. ‘सियासत नो अर्थ सजा थाय छे. अने यासा नो अर्थ मोंगोलिया नी भाषा मां ‘फासी’ थाय छे. परंतु ते समय बपराती प्रशिष्ट फारसी भाषा मां समानार्थ शब्दो एक साथे बापरवानी चालु आवती रूढ़ि मुजब अने बने नो उपयोग ‘सजा’ नाज अर्थ मां थयो होवानी संभावना छे अने न के देहांत दंड अर्थ मां. जेम के केटलांक पुस्तकों मां नोंधवा मां आव्युं छे; मजकूर अनुश्रुतिमां पण देहांत दंड कयों होवानो उल्लेख नथी.

अहि जहांगीर अने खुसरो ना संबंध बाबतमां थोड़ी स्पष्टत करवुं आवश्यक छे, जे उपर थी अर्जुन गुरु ने करेली सजाना कारण नो ख्याल आवशे. बन्युं हतु एवुं के जहांगीर नो मोटो पुत्र खुसरो तेनी रजपूत बेगम मानबाई ने पेटे अवतरेलो हतो. रजपूतो नो तेनी तरफ पक्षपात हतो. अने अकबर पछी तेने तख्तनशीन करवानी पेरवी तेमणे करवा मांडी हती. खुसरो ए छडे चोक बापनी निंदा करवा मांडी. ए मान बाई सहन करी शकी नहि अने दिवानी बनी. ई०स० १६०४ मां तेणे अपघात कयों. अकबर बादशाह पण गभराई गयो हतो-तेथी तेणे तमाम सरदारो अने विशेष करीने मानसिंह पासे जहांगीर ने बफादार रहेवानां सोंगद लेवडाव्या. अकबर मांदो पड़तां कावत्रां शरू थयां अने जहांगीर तख्तनशीन थतां खुसरोए बंड कयुं. अर्जुन गुरु ए तेने सहकार आप्यो. जहांगीर नां अति विपरीत संजोगो मां ए बन्यु अने तेने सजा थई. अर्जुन गुरु ए बंडखोर खुसरो ने मदद करी ने पक्षपाती बलण न प्रदर्शित कयुं होत तो तेने छेड़वानुं कोई कारण जहांगीर माटे उपस्थित थातज नहि. पोतानुं जीवन पोतानी रीतेज ते जीवी शक्यो होत.

जहांगीर ने पवित्र पुरुषो माटे अति आदर हतो. आध्यात्मिक ज्ञानविशे माहितीं मेलवबा बाबत मां तेने तयारे आकर्षण हतुं अने ए अंगेना अनेक दृष्टांतो तेनी तुजुक मां भले छे. हि०स० १०१६ (ई०स० १६०७) मा ते काबुल मां हतो^३ त्यां तेने थयेला अनुभव नी विगत आपतां ते जणावे छे के—‘बुधनो दिवस हतो. सरदार खान नो बाग परशावर (पेशावर ?) नजीक आवेलो छे. त्यां में मुकाम कयों. ते पछी तेनी नजीक आवेला गोरखरी तीर्थ स्थान तरफ हुं गयो, मने आशा हती के एकाद संत नजरे पडशे अने तेना संपर्क थी कईक फायदो

१. हस्तप्रत, गुजरात विद्यासभा संग्रह नं० ३१४

२. तुजुके जहांगीरी, पृ० ३५

३. तुजुके जहांगीरी पृ० ५०

થશે. પરંતુ એવો સંત તો ઉન્કા ^૧ અને કીમિયા સમાન છે. તે તો એકાંતવાસ સેવનારી હોય છે, તે આ મરેલી ઠઠ માં ક્યાં થી હોય ? એક મંડલી મેં થઈ. તે માં ના સાધુઓ ને મલતાં દિલમાં અંધકાર સિવાય કંઈજ પ્રાપ્ત થયું નહિ” આગલ ઉપર જહાંગીરે લખ્યું છે કે ત્યાં અન્ય ધર્મો સંતો હતા; પરંતુ એ સન્યાસી થી ઉત્તમ તે મંડલી માં કોઈ જોવા માં આવ્યો નહિ.

હિ० સ० ૧૦૨૫ (ઈ० સ० ૧૬૧૬) નો એક બનાવ છે. તે બંધતે જહાંગીર ઉજ્જૈન માં હતો, ત્યાં તે ગોંસાઈ જદરૂપ ને મળ્યો. તેની પાછલ તો તે ઘેલો થઈ ગયો હતો. તેની સાથેની મુલાકાત અંગે તેણે જણાવ્યું છે કે ^૧ “હોડી માં બેસીને હું આગલ ચાલ્યો. મેં અનેક બાર સાંભળ્યું હતું કે જદરૂપ નામ નો એક યોગી કેટલાક બરસો થી ઉજ્જૈન નજીકના જંગલ મા એક છૂણામાં બસ્તી થી દૂર પરમાત્માની મક્તિ માં લીન રહે છે. તેને મલવાની મારી ઘણી આતુરતા હતી. હું આગ્રા પાયતલ્ત માં હતો, ત્યારે તેને બોલાવી તેને મલવાની મારી ઇચ્છા થઈ હતી; પરંતુ તેમ કરવાં માં તેમને તકલીફ પડે એવો ઝંડો વિચાર કરી મેં તેમને બોલ્યાવો નહિ. હું મજકૂર શહેર ની નજીક માં પહોંચ્યો. હોડી માંથી ઉતરી પગપાલા તેને મલવા ગયો. જે જગાએ તે રહે છે તે એક ગુફા છે. તે તેણે એક ટેકરી માંથી ઓદીને બનાવેલી છે. તેનો પ્રવેશ મેહરાબના આકારે દેખાય છે. તેની લંબાઈ એક ગજ અને પહોલાઈ દસ ગિરેહ છે. ^૨ ગુફા ના એ પ્રવેશ આગલ થી તેના રહેવાનું સ્થળ સુધીનો ભાગ લંબાઈ માં બેગજ અને પાંચ ગિરેહ અને પહોલાઈ માં સવા અગિયાર ગિરેહ છે. અને જે ગુફા માં તે રહે છે તેની લંબાઈ સાડા પાંચ ગિરેહ અને પહોલાઈ સાડા ત્રણ ગિરેહ છે. તેનું શરીર પાતલું છે. તે ગુફામાં તે મુશ્કેલી થી સમાઈ સકે છે. તે માં ન તો ચટાઈ અને ન તો ઘાસી ની પથારી. તે સાંકડી અને અંધારી ગુફામાં તે એકલોજ રહે છે. શિયાલાની ઠંડી હવાતાં કંઈ ઓઢતો નથી, ટાટનો ટુકડો આજુ બાજુ વિટાલી રાખે છે, તે સિવાય બીજું કંઈ કાપડ તેની પાસે ન થી તે આગ સળગાવતો નથી. મૌલાના રૂમીએ એક દરવેશ ના મોંમાં નીચેની શેર મૂંકી છે, તે એની હાલત ને અનુરૂપ છે:

‘પોશિશે મા રોજ, તાબ આફતાબ

શબ નિહાલીએ, લિહાફ અજ માહતાબ ।

[દિવસ અમારું વસ્ત્ર છે, સૂર્ય અમારી ગરમી છે; રાત્રિ (અમારી) સાદડી છે અને ચાંદની (અમારી) રજાઈ છે.]

તેના સ્થાને પાસે એક તલાવ છે ત્યાં જઈ ને તે દર રોજ બે બાર નહાય છે. દિવસ માં એક બંધત તે ઉજ્જૈન નગરી માં આવે છે, ત્યાં સાત બ્રાહ્મણો માંથી ત્રણ બાલ બચ્ચા વાલા છે. અને તેઓ ગરીબ અને સંતોષી હાલત

૧. ફારસી સાહિત્ય માં એક કલ્પિત પક્ષી નું નામ ઉપમા માટે વપરાય છે. તે અંગે એકી માન્યતા છે કે તેનું નામ જાળમાં છે અને તેના શરીર વિશે માહિતી ન થી. એક સમય તેની સંખ્યા એકનીજ હોય છે. તે હવામાં કાયમ ઉડતું રહે છે, તેના જીવન નો અંત નજીક આવે છે ત્યારે તે બલી મરે છે અને તેની રાખ માથી બીજું ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈ દુર્લભ, અસાધારણ વિરલ અને અપ્રાપ્ત વસ્તુ ની ઉપમા એ નામથી આપવા માં આવે છે,

૧. તુજુકે જહાંગીરો પૃ० ૧૭૬-૭૭૨. એક ગિરેહ બરાબર ત્રણ આંગલ પહોલાઈ નું માપથાય કે. એ ગજનો સોલમો ભાગ છે

मां आनंद मने छे. तेमनां घर पसंद करीने तेमने त्यां ते जाय तेओ जे भोजन पोताने माटे तैयार करे छे तेमांथी पांच कोलिया भीख तरीके तेओ पासे थी तेनी हथेली मां ले छे अने खाव्या बिना ते ओगाली जाय छे. तेम करी तेनी स्वादेन्द्रिय ने तेनी लहेजत प्राप्तथया देतो नथी ? ते भीख माटे जाय ते मां शरतो छे के आपनारने मुसीबत न पड़े अने तेना घर मां कोई स्त्री प्रसव वाली तेमज मासिक धर्म मां न होय.— एनु नियमो आ व्रण धरो मां पलाय छे. मैं जे आलख्युं ते मुजब तेनुं जीवन चाले छे. ते कोई ने मलवानी इच्छा राखतो न की; परंतु तेनी घणी ख्याति थई गई ते थी लोको तेनां दर्शन करवा तेनी पासे जाय छे. ते ज्ञान सम्पन्न छे. वेदांत नु ज्ञान जे तसव्वुफ (सूफीवाद) नुं ज्ञान छे ते मां ते निष्णात छे, छ: घड़ी तेनी पासे हुं रह्यो अने घणी वातो तेनी साथे करी, तेनो मारा उपर भारे प्रभाव पड़्यो. मारी चर्चानी तेना उपर पण असर थई. मारा वालिदे (अकबर) असीरगढ़ अने खानदेश (ई० स० १५६६-१६००) जीत्यां अने आग्रा गया ते बखते एजस्थले तेमणे तेने जोयाहता अने तेने घणी सारी रीते याद करता हता”.

जहांगीर हि० स० १०२७ (ई० स० १६१८) मां अहमदाबाद थी पाछी उज्जैन गयो त्यारे फरीथी तेनी मुलाकाते गयो. हजी^१ तेअंगे तेणे लख्युं छे के “जदरूप ने मलवाने मारुंदिल तलपापड़ थयुं. बपोरनी नमाज पछी होड़ी मां बेसने तेनी मुलाकात करवा उतावलो हुंगयो. अने सांजना तेने एकांतवास ना खूणां मां हुं दोड़ी पहुँच्यो. तेनी साथे मैं बात करी.

इलाही ज्ञानना चार भेद विवे तेनी पासे थी अनेक बाबतो में सांभली—ने तसव्वुफ अंगेनी वातो निर्मल दिल थी स्वाभाविक पद्धति ए करे छे. तेनी साथ चर्चा करवा मां आनंद आवे छे. तेनी वय साठ साल जेटली छे. बावीस वरस थी तेणे दुन्यवी संबंध तोड़ी नाखेला छे. अने ब्रह्मचर्य ना धोरी रस्ता उपर कदम मोकेलो छे. आठ साल थी ते नग्नजैवी अवस्था मां रहे छे. मैं विदाय लीधी त्यारे तेणे कहा के ‘हुं अल्लाह ना आ उपकार कई भाषा मां मानुं के आवा इन्साफमन्द बादशाह ना जमाना मां हुं शांतिमय दिल थी परमात्माना भक्ति मां लीन रहुं छुं. अने कोई पणरीते तकलीफ नी घूल मारा मक्सदना दामन उपर चोटती न थी”.

हि० स० १०२८ (ई० स० १६१९) मां जहांगीर मथुरा मां पहुँच्यो त्यारे जदरूप त्यांहतो. ए समाचार मलतां तेना आनन्द नो पार रह्यो नहि. ए अंगेनी नोध करता ते जणावे छे^२ के, “उज्जैन थी गोंसाई जदरूपे हिंदुओना तिर्थ स्थान मथुरा मां स्थलांतर करेलुं छे अने ते परमात्मा ना ध्यान मां लीन रहे छे. ए खबर मने मली त्यारे तेमना दर्शन करवा मारुंदिल अधीर बन्नुं. शुक्रवार ने दिवसे हुं उतावले पगे गयो. अने लांबो समय एकांत मां निरांते कोई पण प्रकारनी बातचीत कर्या बिना त्यां रह्यो. खरे खर तेनी हस्ती गनीमत छे. तेनी साथे बेसबा मां आनन्द आवे छे. अने लाभ थाय छे ।

१. तुजुके जहांगीरी पृ० २५४-२५५

२. वही पृ० २८२

સોમવાર^૧ ને દિવસે ફરીથી ગોંસાઈ જદરૂપ ને મલવા દિલ આકર્ષાયું. નિઃસંકોચ હું તેની કુટીર તરફ ઉતાવલો ઉતાવલો ગયો. અપને તેને મલયો. તેની સાથે ઉચ્ચ કક્ષાની ઘણી વાત થઈ, અલ્લાહ તાલા તેને તાજુબી ઉત્પન્ન કરે એવી શક્તિ અર્પેલી છે. તેની સમજ ઉમદા પ્રકારની, તેનો સ્વભાવ ઉન્નત કોટિનો અપને તેની પરખ શક્તિ પ્રચંડ છે. તે સાથે તેના માં દલાહી જ્ઞાન સંગ્રહિત છે. દુનિયાં ની માયા માં થી તેણે તેનું દિલ મુક્ત કરી દીધેલું છે. સંસાર તથા તેમાં જે કંઈ છે તે તરફ તેતો પૂંઠ ફેર વેલી છે. તે એકાંત છૂનામાં નિઃસ્પૃહ જીવન ગાલે છે. સૃષ્ટિ ની ચીજો માં થી અર્ધોગજ પુરાણું ટાટ તેની પાસે છે. જેવડે તે તેનું ગુપ્ત અંગ ઢાંકે છે. પાણી પીવા માટે તેની પાસે માટીનું વાસણ છે. શિયાલા ઉનાલા અને ચોમાસા માં તે ઉઘાડો નગન સિરે અને નગન પણે રહે છે, અતિ મુશ્કેલી થી ધાનતુ બાલક દાખલ થઈ શકે એવી (સાંકડી) ગુફા માં તે રહે છે.

બુધવાર ને દિવસે ફરીથી હું ગોંસાઈ ને મલવા ગયો. અને પછી તેવાથી છૂટો પડ્યો. નિઃસંકોચ તેની સંગતમાં રહી ને તેનાથી થયેલી જુદાઈ મારા નિષ્ઠાવાન દિલ ઉપર બોજ સમાન રહી.

જહાંગીર હિ० સ० ૧૦૨૭ (ઈ० સ० ૧૬૧૮) માં અમદાવાદ માં હતો તે દરમિયાન પળ તેદે એક સન્યાસી કાંકરિયાની પાલ ઊપર મલી ગયો હતો. તેણે તોંધ્યું છે કે “કાંકરિયા તલાબ ની પાલ ઊપર એક સન્યાસી તૂટી ફૂટી કુટિર માં રહેતો હતો. તે હિંદુ હતો. મારું દિલ સંતોની સંગત તરફ આકર્ષાયું રહે તુ હોવાથી કોઈ પણ પ્રકારના સંકોચ વિના શાહી તંબુ માંથી નીકલીને ફકીરના જેવા તેના બસવાટ તરફ હું ગયો. લાંબો સમય તેની પાસે હું બેસી રહ્યો. તપાસ કરતાં જાણવાનું મલયું કે તે સન્યાસી જ્ઞાન, સજ્જનતા અને ત્યાગ વૃત્તિ ધરાવે છે અને પરમાત્મા અંગેના મર્મ અને અધ્યાત્મ ના ભેદ થી વાકેફ છે. બાહ્ય રીતે તે ફકીરી અને દરવેશો જેવો રહે છે અને આંતરિક રીતે તેણે સંસારી માયા નો ત્યાગ કરે લો છે”. આગલ ઊપર જહાંગીર તેને વિશે લખ્યું છે કે ‘ત્યાં અન્ય અનેક સંતો હતા; પરંતુ તે સન્યાસી થી ચઢે એવો તે મંડલી માં કોઈ બીજો નજરે પડ્યો નહિ”.

જૈન મુનિશ્રોતા પ્રત્યે પણ જહાંગીર આદરની લાગણી ધરાવતો હતો. જૈનાચાર્યો માં હીર વિજય સૂરિ,^૨ વિજયસેન સૂરિ^૩ અને વિજય દેવસૂરિ જૈન સમાજ ના ગોરવ-રત્નો છે. જહાંગીર ના સમય માં એક એવો બનાવ બન્યો કે હીર વિજય સૂરિ ના પટ્ટ ઘર વિજયસેન સૂરિ એ વિજયદેવ સૂરિ ને પોતાના પટ્ટ ઘર બનાવ્યા હતા. તેના કેટલાક શિષ્યો એ તે નીમણૂંક સામે વાંધો ઉઠાવ્યો અને વિરોધ કર્યો, એ સમયે જહાંગીર ને એવા એ વિજય દેવસૂરિ ને મલવાનું મનથયું અને તેથી તેણે તેમને પોતાના દરબાર માં પધારવાનું આમંત્રણ એક ફરમાન દ્વારા પાઠવ્યું. જહાંગીર મલવા માં માંડૂ (માંડવગઢ) માંહતો અને સૂરિ લખાત માં ચોમાસું પાલતા હતા. ફરમાન મલતાં તેમણે માંડૂ તરફ વિહાર કર્યો અનેત્યાં પહોંચી શહેનશાહ

૧. તુજુકે જહાંગીરો પૃ० ૨૮૨-૮૩

૨. અકબર આ મુનિ ને રમેશાં પોતાની પાસે રાખતો રતો અનેદર વિવારે સવારે એમના મુઢે થી બોલાતા સૂર્ય સર સ્વનામ માલાનું એકાગ્રતા પૂર્વક શ્રવણ કરતો રતો. (પદ્મશ્રી મુનિજિન વિજયજી—જૈન ઇતિહાસની ભલક પૃ० ૧૮૧)

૩. પદ્મશ્રી જિનવિજય જી—જૈન ઇતિહાસ ની ભલક-૧૮૭

ने मल्या. जहांगीर तेमनी विद्वत्ता, तेजस्विता अने क्रिया-निष्ठा जोई खुश थयो. अने तेओ हीरविजय सूरिना साचा उत्तराधिकारी होबानी खातरी थतां तेणे तेमने 'जहांगीरी महातपा' नी पदवी अर्पण करी अने गच्छना साचा अधिनायक तरीके तेने जाहेर कर्या.

सिद्धिचंद्र जहांगीर ना समय मां एक विद्वान जैन साधु होता. जहांगीर ना दरबार मां सिद्धिचंद्र नी हाजर जवाबी खोली नीकली होती. ते थी एक बार तेणे तेने साधु जीवन नो त्याग करीने पोताना दरबार मां सारो दरज्जो स्वीकारबा दबाण कंयुं. अने तूरजहां ने पण तेना तरफ थी तेने भलामण करी. सिद्धिचंद्र ए प्रलोभन नी दरखास्त पूर्वक टाली. अने तो पोतानां साधु जीवन ने दृढ़ता पूर्वक बलगी रह्या. सिद्धिचंद्र नु आ बलण जहांगीर ने पसंद पड्यु नहि. अने तेणे अने पोतानी इच्छा नो अनादर कर्यो ते थी रोषे भराईने तेने जंगल मा चाल्या जवानो तेणे हुकम कर्यो. सिद्धिचंद्र सहर्ष ते प्रमाणे कंयुं.

परंतु सिद्धिचंद्र ना गुरु भानुचंद्र^१ दरबार मां जबानुं चालुज राख्युं, जहांगीरे पण तेना प्रत्येना आदर मां कई कमी करी नहि. परंतु तेमना शिष्य ने थयेला गेर-इन्साफ ने लई ने तेमनो चहेरो उदास रहेतो हतो. तेनुं साबुं कारण जहांगीर ने समजमां आवतां तेने घणो पस्ताबो थयो. अने ते विद्वान जैन साधु ने फरीथी दरबार मां पधारवा तेणे आमंत्रण मोकल्युं ते पछीते 'जहांगीर-पसंद' कहवाया.

शीख गुरु अर्जुन एक पवित्र पुरुष हतो. अने जहांगीर तरफ थी तेने हेरानगति थई होती ए बनाव तेना चारित्र्य ना प्रस्तुत पासा उपर डाघ तरीके गणवो न गणवो ए एक चर्चास्पद विषय छे. परंतु ए तो निर्विवाद छे के मुसलममान फकीरो अने दरवेशों अने हिंदु सन्यासीओ अने योगीओ ने मलवानी तेनी धुन होती, एवी व्यक्ति कोई ठेकारो रहेती होवानी खबर पडतां ते तेने मलवा बेकरार थतो अने त्यां दोडो पहाँची तेने मलीने जंपतो. पवित्र पुरुषोनां निर्मल अने तेजस्वी व्यक्तित्व अने विद्वत्ता मां ते रहे तो अने तेमनो पुरो आदर करतो.

१. एमनी प्रतिमाना अद्भुत प्रयोग जोईने बादशाहे एमने 'खुश-फेहम' नो खिताब आप्यो हतो (आईने अकबरी)